

extremely important role. In accordance with the representation strategy, Draginja's image became the fabricated image of an ideal Christian and the paradigm of an endower. It was created as a result of the needs of the Serbian Orthodox Church to produce an image of the perfect laywoman and to establish an exemplary model of female piety in times of considerable instability, when the women's issue came to the fore.

Keywords: Draginja Petrović, memory, visual culture, female piety, endowment

Литература

- Архимандрит Платон, *Просвешно-црквена добротворка Драјинџа Св. Пејровић*, Београд: Рад 1922.
- Asman, J. *Kultura pamćenja. Pismo, sećanje i politički identitet u ranim visokim kulturama*, Београд: Prosveta 2011.
- Benjamin, W. *The Work of Art in the Age Its Technological Reproducibility, and Other Writings on Media*. Harvard University Press, 2008.
- Борозан, И. *Култура смрти у српској браћанској култури 19. и првим деценијама 20. века*, у Приватни живот код Срба у деветнаестом веку. Од краја осамнаестог века до почетка Првог светског рата, 889–983.
- Weber-Kellermann, I. *Frauenleben im 19. Jahrhundert*, München: C. H. Beck (4. Aufl. 1998).
- Веселиновић, Р. „Зашто су подизане задужбине?“, *Гласник Српске православне цркве* XLIV (1963), 278–283.
- Visual Memory*, eds. S. J. Luck and A. Hollingworth, Oxford University Press 2008.
- Datta, V. *Heroes and Legends of Fin-de-Siecle France. Gender, Politics and National Identity*, Cambridge University Press 2011.
- Доимайско дојсловље*, прев. Митрополит Михаило, Београд 1872.
- Зарић-Ђировић, И. Женска припрага Николајевске цркве у Земуну, *Саопштења* XLII (2010), 299–316.
- Ивачковић, С. Црква на Новом гробљу у Београду, *Српски технички лист* 3 (1895), 41–43.
- Jejts, F. A. *Veština pamćenja*, Novi Sad: Mediteran Publishing 2012.
- Kuljić, T. *Kultura sećanja. Teorijska objašnjenja upotrebe prošlosti*, Београд: Ћогоја штампа 2006.
- Кусовац, Н. и др. *Сива Тодоровић 1832–1925*, Београд — Нови Сад 2002: Народни музеј Београд — Галерија Матице српске Нови Сад.
- Лазих, М. Ктитори и приложници у српској култури 19. и почетком 20. века, у *Приватни живот код Срба у деветнаестом веку. Од краја осамнаестог века до почетка Првог светског рата*, ур. А. Столић и Н. Макуљевић, Београд: Слио 2006, 611–659.
- Лазих, М. Судбина једне ктиторије: „обвезателство“ Савићевих Саборној цркви у Пожаревцу, *Саборност* 5 (2011), 247–272.
- Макуљевић, Н. *Црквена уметност у Краљевини Србији (1882–1914)*, Београд: Филозофски факултет у Београду.
- Никитовић, Д. *Лейојис цркве светије Николе у Београду*, Београд: Управа храма Светог Николе у Београду, без пагинације.
- Обрадовић, Д. *Совјетски здравео разума*, Сабрана дела, књ. 1, Београд: Просвета.
- Поповић, Ј. *Житија светијих за јули*, Београд 1996.
- Поповић, Р. Мотив задужбинарства у средњовековној Србији, *Богословље* XXXI (1987), 243–248
- Telesko, W. *Das 19. Jahrhundert. Eine Epoche und ihre Medien*, Wien: Böhlau, 2010.
- Столић, А. *Краљица Драја*, Београд: Завод за уџбенике, 2009.
- Тимогијевић, М. *Од светије Драје до историјских хероја, Култи светијих десјоша Бранковића у XIX веку*, у Култ светих на Балкану II, Крагујевац: Центар за научна истраживања САНУ и Универзитет, 2002, 125–137.
- Тимогијевић, М. *Рађање модерне приватности. Приватни живот код Срба у Хабзбуршкој монархији од краја 17. до почетка 19. века*, Београд: Слио, 13–63.

Милош Ивановић

Историјски институт, Београд

Уређење манастирског живота у српским властеоским задужбинама средњег века

Сажетак: Услед недостатка извора уређење манастирског живота у властеоским задужбинама¹ нам је слабо познато. Прописе о томе налазимо непосредно само у повељама монаха Доротеја и челника Радича за њихове задужбине Дренчу, односно Враћевшницу и Кастамонит. Треба нагласити да су поменуте личности биле једни од најистакнутијих властелина свог времена. Прва повеља потиче из 1382. а потође из 1430/31. те 1433. године. Код наведених акта примећују се одређене заједничке црте. Сви су прописивали манастирско општежиће и инсистирали на томе да чланови братства не могу поседовати личну имовину. Одредбе поменутих докумената посматраћемо у контексту тадашњег монашког живота у византијским православним манастирима. Такође упоредићемо их са прописима хиландарског и студеничког типика, чији је састављач био свети Сава.

Кључне речи: манастир, властела, типик, монах, игуман, Србија, Византија, Дренча, Кастамонит.

Оснивачи средњовековних манастира поред обавеза и одређена права. Једно од њих била је да пропишу начин монашког живота у њима.² На тлу српске државе то су чинили издавањем типика или прописима у оквиру ктиторских повеља. Посебно се на том пољу истакао свети Сава саставивши карејски, хиландарски и студенички типик.³ Услед недостатка извора уређење манастирског живота у властеоским задужбинама знатно слабије нам је познато. Прописе о томе налазимо непосредно само у повељама монаха Доротеја и челника Радича за њихове задужбине Дренчу, односно Враћевшницу и Кастамонит. С обзиром на извесне подударности ових аката са извесним опрезом би се смело претпоставити да су и друге властеоске задужбине крајем XIV и током, XV века имале слично уређење манастирског живота. Ради потпуније анализе садржај поменутих повеља упоредићемо са прописима како византијских,⁴ тако и Савиних типика за Хиландар и Студеницу. При том ваља нагласити да су потоњи настали преводом и адаптацијом типика за манастир Богородице Евергетиде у Цариграду.⁵ Потребно је такође назначити да је овај типик који је коначан одлик добио крајем XI или почетком XII века, био изузетно утицајан и у самој Византији, пошто је манастир на који се односио био на

¹ Рад је настао као резултат истраживања на пројекту Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије: *Средњовековне српске земље (13–15. век): историјски, привредни, друштвени и правни процеси* (ев. бр. 177029).

² В. Марковић, *Ктитори, њихове дружностии и права*, Прилози КЈИФ 5 (1925) 110.

³ Д. Богдановић, *Историја старе српске књижевности*, Београд 1980, 147–149.

⁴ Тим поводом ослањаћемо се на њихове текстове преведене на енглески језик, а који су објављени у: *Byzantine Monastic Foundation Documents: A Complete Translation of The Surviving Founders' Typika and Testaments*, ed. J. Thomas and A. Constantinides Hero with assistance G. Constable, Dumbarton Oaks Studies 35 (2001)

⁵ Д. Богдановић, *Историја старе српске књижевности*, 147–148.

челу реформског покрета у византијском монаштву.⁶ Са друге стране за нашу анализу нећемо користити српске типике Никодима и Романа, који су настали преводом јерусалимског устава, пошто су они регулисали пре свега богослужење у манастирима,⁷ о чему иначе нема речи у назначеним властеоским актима.

Прва повеља која нам доноси информације о унутрашњем реду неког властеоског манастира издата је 1382. од стране монаха Доротеја и његовог сина Данила.⁸ Одлучили смо се да у овом раду овај документ анализирамо, пошто је на основу његовог текста јасно да је током световног живота Доротеј, чије световно име нам је непознато био угледни властелин кнеза Лазара. Само тако се може објаснити чињеница да је својој задужбини Дренчи подарио око тридесет села, два трга, те 50 литара сребра годишње.⁹ Одмах након уводних формула и аренге отац и син су у повељи донели прописе о манастирском животу своје задужбине. Најпре су дате одредбе о игуману храма. Дефинисано је да први управитељ буде Данило. Након њега стриктно је одређено да наредне игумане не смеју постављати владари (господари) државе, већ су се они имали бити бирали међу братством уз његову пуну сагласност. Ктитори су сматрали да се игуман који би имао подршку власти односио према манастиру као вук према овцама.¹⁰ Треба рећи да је у православном свету била уобичајена појава да ктитори себе или онога кога желе поставе за игумана, иако се то косило са канонима I и II Васељенског сабора. Капсоније у време патријарха Фотија је то допуштено, али само уз сагласност епископа. У пракси се пак дешавало да игумане постављају и наследници оснивача задужбине.¹¹ Познати примери сведоче да је тако било и у српској средини. Стефан Немања је чак сам био игуман Студенице, пре него што је отишао на Свету Гору.¹² Када је царица Јелена 1348. постала други ктитор Карејске ћелије добила је право да сама међу хиландарским старцима изабере старца кога ће тмао посатвити. Нагалашено је доиста да за то мора добити благослов од Хиландара, одакле је морао бити тај монах.¹³ Таква пракса је била позната и кад су угледни Византици у XIV веку заснивали своје задужбине.¹⁴ Бирање игумана међу братством што се такође наводи у повељи за Дренчу је такође био поступак који су предвиђали одређење позновизантијски типичи.¹⁵ Игуман је у Хиландару према Савином типшику требао бити бирао од стране иконома, екелзијарха и 10 до 12 најсатријих чланова братства.¹⁶ Такав начин бирања прописан је био и типиком цара Манојла II за светогорске манастире из јуна 1406. године. Доиста његов акт је предвиђао да то чине 15 чланова манастирског савета са још једним бројем најистакнутијих монаха који живе ван манастира.¹⁷

⁶ *Byzantine Monastic Foundation Documents*, 454–458.

⁷ Више о овим типичима код: Л. Мирковић, *Типик архиепископској Никодима*, Богословље I (XVI) — 2 (1958) 69–88; Л. Мирковић, *Романов типик*, Зборник Матице српске за друштвене науке 13–14 (1958) 47–60; Допуне уз ове Мирковићеве радове начинио је Ђорђе Трифуновић, који је приредио и издање Никодимовог типика. Види: *Типик архиепископској Никодима II*, пр. Ђ. Трифуновић, Београд 2007.

⁸ А. Младеновић, *Повеље и њисма десјоџа Стефана Лазаревића*, Београд 2007, 180–181.

⁹ Исто, 181.

¹⁰ Исто, 180.

¹¹ В. Марковић, *Ктитори, њихове дружностии и права*, 111–112.

¹² В. Ђоровић, *Сјиси св. Саве*, Београд 1928, 163; В. Марковић, *Ктитори, њихове дружностии и права*, 112.

¹³ С. Новаковић, *Законски синоменици српских држава средњеј века*, Београд 1912, 473.

¹⁴ *Byzantine Monastic Foundation Documents*, 1436, 1439, 1458.

¹⁵ Исто, 1423, 1517, 1530, 1585, 1607.

¹⁶ *Хиландарски типик*. Рукопис CHIL AS 156, пр. Д. Богдановић, Београд 1995, 27, 72–73.

¹⁷ *Byzantine Monastic Foundation Documents*, 1615, 1619.

Даље се у повељи за Дренчу прецизирају обавезе игумана. Његова дужност је била да се стара о месту живљења монаха, те о поштовању законских правила док год је у животу. Подвучено је да он ништа не сме изменити од онога у повељи, чак иако се сматра разумним. Прецизира се да нико од чланова братства у својој ћелији није могао имати ништа друго, сем онога што му је дозволио игуман или је добио на поклон.¹⁸ Игуман је дакле добио у дужност да се стара о поштовању завета „сиромаштва“ међу својим братством.¹⁹ Поједини византијски типичи такође су строго забрањивали да монаси или калуђерице поседују било шта од имовине.²⁰ Међутим Типик који је цар Манојло II 1406. прописао за манастире на Светој Гори наводи да је немогуће држати се прописа који забрањују да калуђери имају било шта од имовине. Зато им се дозвољавало да поседују имовину која им омогућује скормне приходе, са назнаком да би се временом ипак требало вратити првообн-тим правилима о томе да братственици не смеју имати имовину.²¹ Хиландарски и Студенички типик имали су исте одредбе по питању имовине. Забрањивали су монасима да поседују било шта од имовине преко прописа и без занања игумановог, макар то било и воће. Исто тако нису смели имати ни оне који ће им служити.²² Одредбе које се тичу приватне имовине Сава је такође преузео из Евергедитског типика.²³ Оснивачи Дренче истицали су да ко поседује имовину постаје сличан Јуди, који је ради материјалних добара издао Исуса.²⁴

Даљи текст повеље за Дренчу је наглашавао да нико, па чак ни игуман не сме тајно јести и пити у својој ћелији. Имало се јести и пити само за трпезом или тамо где нареди игуман. Известан изузетак је важио за игумана када је болестан или има госта. Онај ко би тајно јео према тексту повеље за Дренчу имао би бити истеран из манастира као лопов и грабљивац, те крадљивац свог живота.²⁵ Киновијски начин живота је као једну од најважнијих спољних одлика управо имао обавезу заједничке исхране.²⁶ Отуда не изненађује ни што су бројни позновизантијски типичи имали сличне прописе, који су такође предвиђали посебан режим исхране једино за болесне калуђере.²⁷ Слично су прописивали и типичи Хиландара и Студенице.²⁸

Након наведених одредби које су дефинисале сам живот калуђера у повељи за Дренчу се нагалашва да ниједан владар, архијереј, игуман или братство храма не сме овај манастир потчинити Светој гори или некој другој цркви или област.²⁹ Прописи оваквог карактера имали су за циљ да обезбеди самосталност храма, који су подигли Доротеј и Данило. На пуној независности својих задужбина инсистирали су током позног средњег века и угледни Ромеји.³⁰ Ктитори су инсистирали

¹⁸ А. Младеновић, *Повеље и њисма десјоџа Стефана*, 180.

¹⁹ Више о завту сиромаштва: Ф. Гранић, *Црквеноправне одредбе Хиландарској типики св. Саве*, у: *Светосавски зборник 1*, Београд 1936, 98–103.

²⁰ *Byzantine Monastic Foundation Documents*, 1436, 1451, 1457, 1460, 1464, 1468, 1496, 1500, 1502, 1506, 1510, 1515, 1536, 1628, 1643, 1650–1651.

²¹ Исто, 1614, 1618–1619, 1621.

²² *Хиландарски типик*, 37–38, 81–82; *Студенички типик*. *Царославник манастира Студенице*, пр. Т. Јовановић, Београд 1994, 98–101.

²³ *Byzantine Monastic Foundation Documents*, 459, 490.

²⁴ А. Младеновић, *Повеље и њисма десјоџа Стефана*, 180.

²⁵ Исто, 180–181, 187.

²⁶ Ф. Гранић, *Црквеноправне одредбе Хиландарској типики св. Саве*, 86.

²⁷ *Byzantine Monastic Foundation Documents*, 1436, 1451, 1457, 1460, 1496, 1501, 1506, 1508–1509, 1547, 1628, 1653.

²⁸ *Хиландарски типик*, 39–40, 83; *Студенички типик*, 102–103.

²⁹ А. Младеновић, *Повеље и њисма десјоџа Стефана*, 181.

³⁰ *Byzantine Monastic Foundation Documents*, 1436, 1465, 1516, 1527–1528, 1584, 1595, 1600, 1629, 1661.

на таквим прописима, пошто је било познато да су несамостални манастири били предмет искоришћавања од стране врховне власти, што је могло довести до отуђења њихове имовине, а у крајњој линији и потпуног пропадања храма.³¹ Имали су свакако то у виду и оснивачи Дренче пошто су након наведене одредбе истакли да се манастиру не сме ништа насилно заменити или отети.³² Ради осигурања аутономије манастира задужбинари су настојали да потврду правног положаја за своју ктиторију добију од највише државне или црквене власти.³³ Можда су управо због тога Доротеј и Данило нагласили да су повељу саставили пред патријархом и сабором Велике цркве.³⁴ Потчињавање властелинове задужбине патријаршији или некој од епископија и митрополија од стране цара, патријарха или епископа изричито је забрањивао и 45. члан Душановог законика. Он је предвиђао доиста да баштиник мора калуђера кога изабере да доведе надлежном архијереју да га благослови.³⁵ Оснивачи Дренче су свакако имали у виду и спорове који су се могли повести попут тога, попут оног који су синови Црепа Вукославића имали са Хиландаром.³⁶ Савин типик за Хиландар је такође назанчио да манастир има бити потпуно слободан од свих власти, епископа, те других манастира.³⁷

Својом повељом за Дренчу оснивачи манастира се прецизирали да се у њему не може сахранити ниједна жена осим „царице или кийишорице“.³⁸ Попут других и овај пропис задужбинара био је сасвим уобичајен када је реч о византијским типцима за мушке манастире.³⁹ Није јасно на коју личност се односи термин царица, али је важно приметити да је она изузета из наведеног правила. Истоветан пропис нисмо пак пронашли у византијским типцима, већ само да се у појединим случајевима царицама допуштало да посете мушки манастир.⁴⁰

Рестриктивног карактера била је и последња одредба која је регулисала живот у манастиру Дренчи. Њоме је забрањено да „млада деца“ у манастиру бораве или уче кињге.⁴¹ Византијски типци XIV и XV века су такође садржали сличне прописе, са том разликом што је у њима старосна граница прецизно дефинисана.⁴² Кратко вреди напоменути да одредбе о потребном узрасту за ступање у манастир не садржи ни хиландарски ни студенички типик.

Пола века након повеље за Дренчу поново имамо већи број података о томе како је био уређен манастирски живот у једној српској властеоској задужбини. Обновљајући светогорски манастир Кастамонит велики челник Радич искористио је прилику да уреди живот калуђера у својој ктиторији. Учинио је то својом повељом од 22. маја 1433. године.⁴³ Када је реч о манастирском уставу из повеље се види да

³¹ Ф. Гранић, *Црквеноправне одредбе Хиландарској тийици св. Саве*, 73–74.

³² А. Младеновић, *Повеље и њисма десјоџа Стефана*, 181.

³³ Ф. Гранић, *Црквеноправне одредбе Хиландарској тийици св. Саве*, 75–76.

³⁴ А. Младеновић, *Повеље и њисма десјоџа Стефана*, 181.

³⁵ *Душанов законик*, пр. Ђ. Бубало, Београд 2010, 84, 165.

³⁶ Р. Михаљчић, *Прилој српском дипломатичару. Даровнице властјеоске њородице Вукославић*, ИГ 1–2 (1976) 99–105; А. Соловјев, *Једно суђење из года кнеза Лазара*, Архив за правне и друштвене науке, XVIII (XXXV) — 3 (1929) 188–197.

³⁷ *Хиландарски тийици*, 25–26, 71–72.

³⁸ А. Младеновић, *Повеље и њисма десјоџа Стефана*, 181.

³⁹ *Byzantine Monastic Foundation Documents*, 1213, 1229, 1631, 1652, 1665.

⁴⁰ Исто, 1213, 1228, 1588, 1601.

⁴¹ А. Младеновић, *Повеље и њисма десјоџа Стефана*, 181.

⁴² *Byzantine Monastic Foundation Documents*, 1583, 1588, 1601, 1631, 1652.

⁴³ Љ. Стојановић, *Сјари српски хрисовуљи, акти, биографије, лејојиси, тийици, њоменици, зайиси и др.* Споменик СКА 3 (1890) 34–36.

се Радич око њега саветовао са својим духовником ариљским митрополитом Марком.⁴⁴ Стога можемо рећи да из овог акта закључујемо и какви су били погледи једног српског архијереја на питање манастирског уређења. Треба одмах назначити да су Радич и Марко касније свој живот заиста и наставили као монаси Кастамонита.⁴⁵ Мора се исто тако имати у виду да је реч о уређењу живота у једном светогорском манастиру. Отуда се морају подаци из ове повеље сагледати у односу на већ помињани типик цара Манојла II Палеолога из јуна 1406. за светогорске манастире. Наравно значајна разлика у односу на то време је, да је највероватније од септембра 1423. Света гора потпала под османлијску власт.⁴⁶

На првом месту Радич је уз савет ариљског митрополита одредио да у Кастамониту општежиће буде начин монашког живота. Затим је нагласио да се игуман има бирати саборно од стране братства међу његовим члановима.⁴⁷ Сматра се да оваква одредба није изненађење с обзиром да је од средине XIV века идиоритмија све више продирала у светогорске манастире. Похвалано о киновијском животу говориле су чак и присталице општежића.⁴⁸ Типик цара Манојла II за светогорске манастире заложио се за општежиће, али је истовремено истицао да се не може спречити жеља монаха да живе одвојено.⁴⁹ Надаље јачању киновијског типа живота погодивале одредбе о овлашћењима савета братства, који је и бирало игумана.⁵⁰ Са друге стране и нови китор Кастамонита је предвидео да се изабере „шест добрих саборника“ који ће са игуманом саветовати и одлучивати око свих манастирских послова. Без њих игуман је само могао обављати оно што се тиче духовних потреба. Најзад монасима је заповеђено да не чине ништа без питања *сјарије* у братству.⁵¹ Према Мирјани Живојиновић термин *сјарија* је по свој прилици означавао члана савета.⁵² Поновимо само да је по Манојловом типичу тај савет требао да броји 15 калуђера.⁵³

Општежиће у Кастамониту је пак подстицано и прописима о имовини. Повељом је строго заповеђено да монаси у келији без дозволе старијег не смеју имати било шта сем „игле и конца“. Уколико би ко од братије, што је важило и за игумана, донео од свог имања или добио умоливши сродника или кога другог морао је да донесе пред игумана и саборнике. Могао је само задржати оно што му они одобре. У случају да неко жели задржати имање тај не би могао постати монах Кастамонита, већ само у њему преноћити и сутрадан отићи даље са својом имовином.⁵⁴ Сличан пропис како смо видели важио је и у манастиру Дренчи, сем што је у последњем дозвољено да монаси задрже оно што им је дато на поклон. Дру-

⁴⁴ Исто, 35.

⁴⁵ N. Oikonomides, *Actes de Kastamonitou*, Paris 1978, 6–7; М. Спремић, *Десјоџ Бурађ Бранковић и њејово года*, Београд 1994, 204; М. Живојиновић, *Le grand čelnik Radić*, in: *Κλητόριον in memory of Nikos Oikonomides*, Athens–Thessaloniki 2005, 391–392.

⁴⁶ А. Фотић, *Светја Гора и Хиландар у османском царсјеву: XV–XVII век*, Београд 2000, 32–34; Приређивачи манојловог типика означавају 1423/1424. као време потчињавања атоса султану Мурату II: *Byzantine Monastic Foundation Documents*, 1613.

⁴⁷ Љ. Стојановић, *Сјари српски хрисовуљи*, 35.

⁴⁸ М. Живојиновић, *Светја Гора у светјосји акајја великој челника Радича манастириума Кастамонитиу и Вайојегу*, у: *Пај Српске Десјојовине 1459. јојине*, Београд 2011, 59.

⁴⁹ *Byzantine Monastic Foundation Documents*, 1613, 1618.

⁵⁰ Исто, 1615, 1619–1621; М. Живојиновић, *Светја Гора у светјосји акајја великој челника Радича*, 59.

⁵¹ Љ. Стојановић, *Сјари српски хрисовуљи*, 35.

⁵² М. Живојиновић, *Светја Гора у светјосји акајја великој челника Радича*, 59.

⁵³ *Byzantine Monastic Foundation Documents*, 1615, 1619–1620.

⁵⁴ М. Живојиновић, *Светја Гора у светјосји акајја великој челника Радича*, 59.

гачије су како смо видели биле одредбе Манојловог типика за Свету гору.⁵⁵ Прописи типика Студенице и Хиландара били су како је већ указано такође строги у забрани поседовања иметка. При свему овоме је ипак постојао један изузетак. Наиме, повеља је предвиђала да ако сам Радич одлучи да дође у манастир он може живети како у њему, тако и у шуми или негде другде, уз обавезу братства да га издржава.⁵⁶ Констатовано је да је реч о једном од уступака особеножићу.⁵⁷ Различите врсте привилегија које су у извесном смислу реметиле општежиће уживали су и ктитори у позној Византији.⁵⁸ Нешто ниже у повељи Радич је јасно истакао да ће ако дође у своју задужбину он бити њен игуман. Та позиција би након његове смрти имала припасти ариљском епископу Марку, ако се настани у Кастамониту. Његовим братанцима или сестрићима је та част могла припасти, само у случају да тако братски савет одлучи.⁵⁹ Поново је у погледу одређивања игумана направљен уступак у погледу ктитора. Специфична црта овог „устава“ је била што је допуштао задужбинару да и свог духовника одреди за игумана. Угледни задужбинари су и у Византији како је већ горе речено користили право да одређују игумане у својим храмовима

Посебан део *йисанија* Радич је посветио покретној имовини коју је поконио манастиру. У питању су били свештени сасуди, кадионице, свећњаци, књиге и свештеничке одеће. С тим у вези изричито је забранио да се било шта од тога прода, заложити или коме дарује. Само је у случају нужде остављена могућност да се та имовина заложити, уз обавезу да се касније откупи.⁶⁰ Сасвим је то било у сагласју са црквеним канонима.⁶¹ Исто је прецизирано и типцима Хиландара и Студенице.⁶² Типик цара Манојла II подвлачио је шта више сакрални карактер свих ствари које се поклоне манастиру. Наглашава се да ни сами донатори не смеју захватвати да им се врати назад оно што су поклонили приликом ступања у редове братства.⁶³ Вреди још нагласити да је челник Радич предвидео и средства за издржавање манастирске болнице.⁶⁴ Постојање болнице био је чини се још један фактор који је доприносио општежићу у манастирима. Запажено је да су многи монаси настојали да задрже имовину, бојећи се да неће имати адекватну бригу у случају да се у старости разболе.⁶⁵ Ваља нагласити да болница није било при свим манастирима, мада су постојале по оним угледнијим какви су били Хиландар, Студеница, Дечани и св. Арханђели код Призрена.⁶⁶ На овом месту није потребно разматрати одредебе овог акта које се тичу обавеза манастира према челнику Радичу за време након његове смрти.⁶⁷

⁵⁵ *Byzantine Monastic Foundation Documents*, 1614, 1618–1619, 1621.

⁵⁶ Љ. Стојановић, *Сѣари срѣски хрисовуљи*, 35.

⁵⁷ М. Живојновић, *Света Гора у свейлостѣи акаѣа великој челника Радича*, 60.

⁵⁸ *Byzantine Monastic Foundation Documents*, 1436–1437, 1444–1445, 1515, 1520–1521, 1550, 1583–1584, 1600, 1615, 1619.

⁵⁹ Љ. Стојановић, *Сѣари срѣски хрисовуљи*, 35.

⁶⁰ Исто, 35.

⁶¹ Р. Поповић, *Црквена имовина у Немањинској Србији*, Београд 1991, 69–70; Ф. Гранић, *Црквенойравне одредбе Хиландарској ѿиѣиѣка св. Саве*, 116–118.

⁶² *Хиландарски ѿиѣиѣик*, 34–35, 79; *Сѣуденички ѿиѣиѣик*, 92–95.

⁶³ *Byzantine Monastic Foundation Documents*, 1614, 1618, 1621.

⁶⁴ Љ. Стојановић, *Сѣари срѣски хрисовуљи*, 35.

⁶⁵ *Byzantine Monastic Foundation Documents*, 1506–1507, 1646.

⁶⁶ *Хиландарски ѿиѣиѣик*, 47, 91; *Сѣуденички ѿиѣиѣик*, 122–125; Р. Катих, *Срѣска медицина од IX до XIX века*, Београд 1967, 299–311.

⁶⁷ Види: Љ. Стојановић, *Сѣари срѣски хрисовуљи*, 35–36.

Одређене одредбе карактеристичне за типике садржи и повеља челника Радича за његову задужбину Враћевшницу из 1430/1431. године. Може изгледати не-обично што сада презентујемо њене прописе, након оних за Кастамонит који су издати пар година касније. Такав приступ смо одабрали, јер је повеља за Кастамонит далеко садржајнија у погледу уређења манастирског живота. Иста материја је у враћевшичкој повељи само укратко обрађена. Челник Радич је и за Враћевшницу предвидео општежиће као начин живота монаха, који изузимајући ситне ствари нису могли поседовати личну имовину. Игумана су имали бирати саборно међу собом.⁶⁸ Уочавамо да је живот у манастиру кратко уређен и да су цитирани прописи у складу са онима који су важали у Дренчи и Кастамониту.

Уређење манастирског живота у српским средњовековним властеоским задужбинама било је суштински у складу са византијским типцима XIV и XV века. Такође у великој мери се поклапао са прописима који су били на снази за Хиландар и Студеницу. Извесне разлике проситицале су услед посебних жеља самих ктитора. Како смо уочили задужбинари су желели да у њиховим манастирима живот буде усклађен са општежићем. Монаси ових храмова имали су следити идеале апостолског сиромаштва. Детљаније проучавање ове теме је онемогућено недостатком изворног материјала.

Љ. Милићевић, *Манастири у Србији*, Гласник СУД XXI (1867) 32.